

วิชาภูมิศาสตร์

และแผนที่กับสยามประเทศ

ผจญ มีจิตต์

แผนที่อาณาจักรสยาม

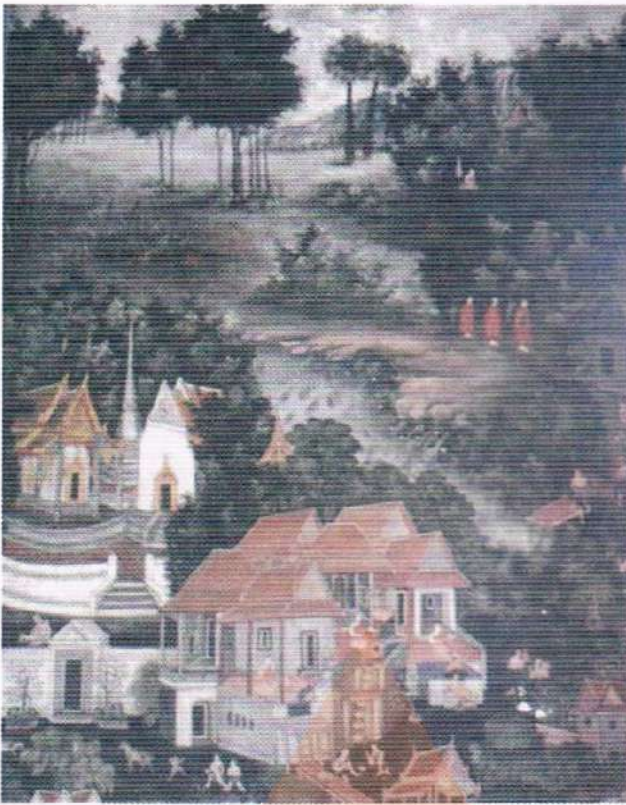
เขียนโดยชาวฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๒๓๐

ภูมิศาสตร์ (Geography) คือวิชาที่ว่าด้วยศาสตร์ทางด้านพื้นที่และบริเวณต่างๆ บนผิวโลก หรือวิชาที่ศึกษาปรากฏการณ์ทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น บริเวณใดบริเวณหนึ่งโดยชาวบาบิโลเนียนเป็นผู้ค้นคิด ต่อมา ปโตเลมี (Ptolemy) นักปราชญ์ชาวกรีกเป็นผู้ปรับปรุงและเมอร์เคเตอร์ (Mercator) ได้กำหนดเส้นรุ้งและเส้นแวงบนพื้นผิวโลกเพื่อกำหนดจุดและพื้นที่ให้แน่นอนชัดเจนยิ่งขึ้น แบ่งเป็น ภูมิศาสตร์ภูมิภาค ภูมิศาสตร์กายภาพ และภูมิศาสตร์ประชากรศาสตร์

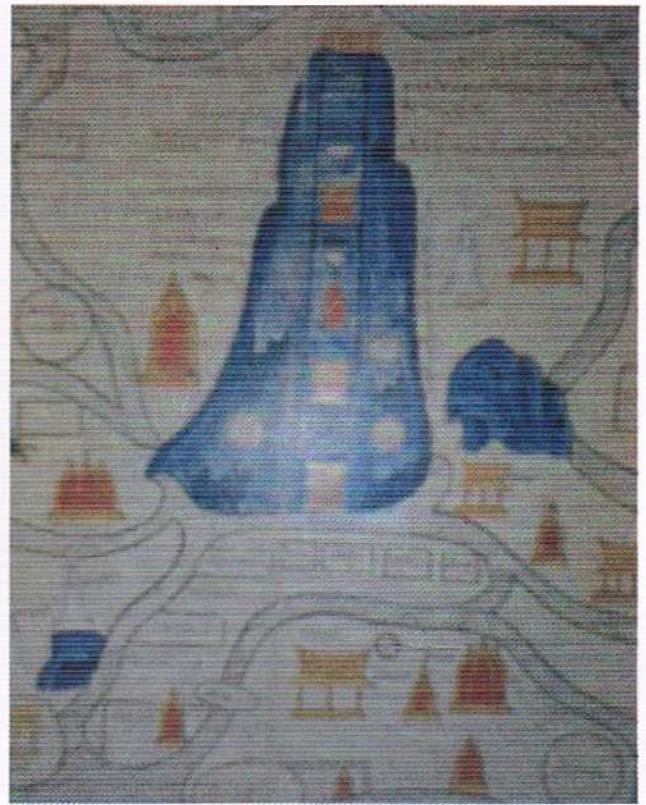
แผนที่ (Map) หมายถึง เอกสารแสดงลักษณะพื้นโลกบนแผ่นราบโดยการย่อส่วนและการใช้สัญลักษณ์ไม่ว่าเป็น สัญลักษณ์ เครื่องหมาย หรือสี และทิศทาง แทนสิ่งต่างๆ บนผิวโลกที่เกิดตามธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งจะใช้ควบคู่กับวิชาภูมิศาสตร์ เพื่อบอกตำแหน่งที่ตั้ง ระยะทางและขอบเขตของสิ่งนั้นๆ บนโลก แบ่งเป็นแผนที่แบบแบนราบ แผนที่ภูมิประเทศแบบแผนที่ภูมิและแผนที่ภาพถ่ายจากที่สูง (แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ)

นักภูมิศาสตร์และแผนที่ จัดว่า “ภาพเขียนในคัมภีร์ไบเบิล ภาพเขียนในคัมภีร์ไตรภูมิพระร่วง ตลอดจนทั้งภาพลายแทงพุทธทรัพย์ ภาพเส้นทางการแสวงบุญ ภาพเส้นทางการเดินทัพ และภาพเส้นทางการติดต่อค้าขาย” เป็นศาสตร์ภูมิพื้นที่ และแผนที่ โบราณของมนุษย์ แต่เป็นประเภทภูมิศาสตร์แผนที่แบบตำนาน เพราะยังมีข้อผิดพลาดหลายอย่างทั้งพื้นที่ ระยะทาง ตำแหน่ง และอาณาเขตคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงมาก

ภาพเขียนคัมภีร์จักรวาลวิทยาในไตรภูมิพระร่วง ได้จัดแบ่งสัตว์โลกออกไปตามผลบุญ ผลกรรมของแต่ละบุคคล และถูกกำหนดให้มีชีวิตอยู่ในภพภูมิตามแต่บุญกรรมที่ได้สั่งสมมา ดังเช่นภาพใน นรก ภาพในโลกมนุษย์ และภาพบนสวรรค์ในชั้นต่างๆ ฉะนั้นภาพจิตรกรรมบนฝาผนังในโบสถ์ วิหาร ศาลา ของวัดสยาม ที่ได้วาดเกี่ยวกับพุทธประวัติ เวสสันดรชาดก ภาพนิพพาน

ภาพจิตรกรรมฝาผนังโบสถ์วัดบวร กรุงเทพฯ

ภาพแผนที่ตำนานในไตรภูมิพระร่วง)

หรือพุทธทำนายต่างๆ สิ่งเหล่านี้เป็นการนำเสนอเป็นภาพแทนพื้นที่ และแทนภาพภูมิของวัฒนธรรมสยามโบราณอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งนายไมเคิลไรท์ นักเขียน และนักศึกษาประวัติศาสตร์ยืนยันว่า มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย - อยุธยา ที่สยามยังไม่ได้รับอิทธิพลจากความรู้ทางด้านภูมิศาสตร์ และแผนที่ของต่างชาติมาก่อนเลย อย่างเช่น “สมุดภาพในไตรภูมิฉบับกรุงธนบุรี” ที่เขียนขึ้นใน พ.ศ.๒๓๑๙ โดยสมเด็จพระสังฆราชสี เป็นต้น

แผนที่ที่เก่าแก่ที่สุดในโลกคือ แผนที่ของชาวเมโสโปเตเมีย มีอายุกว่า ๕,๐๐๐ ปี มาแล้ว ทำด้วยดินเหนียวแสดงกรรมสิทธิ์ในที่ดินแปลงหนึ่ง ขุดพบที่เมืองกาเซอร์น บริเวณลุ่มน้ำยูเฟรติส ซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมโบราณ (คล้ายกับเอกสารใบไฉนดของสยามแต่ของเราทำด้วยกระดาษ)

สมัยต่อมาชาวกรีกเป็นผู้วางรากฐานในการทำแผนที่ เริ่มด้วยการพิสูจน์ว่าโลกกลมในปี พ.ศ.๓๒๓ มีการคำนวณวัดขนาดของโลก โดยนายอีราโตสเทนีส

(Eratosthenes) ด้วยวิชาคณิตศาสตร์ ต่อมาปโตเลมี (Claudius Ptolemy) นำเอาผลงานของ อีราโตสเทนีสมาปรับปรุง

ส่วนชาวสยามนั้นไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ามี การจัดทำแผนที่เมื่อใด นอกจากแผนที่ตำนาน ในไตรภูมิพระร่วง และแผนที่ “ภาพลายแทง” อันหมายถึงแผนที่ที่นำไปสู่แหล่งมหาสมบัติ แต่แผนที่ดังกล่าวเป็นเรื่องของความลับที่มีเก็บไว้เฉพาะตัวไม่แพร่หลายอย่างแผนที่ทั่วไป

แผนที่รัฐสยามที่มีปรากฏอยู่ในแผนที่โลกของปโตเลมี เป็นแผนที่เก่าแก่ที่สุดเกี่ยวกับยุทธศาสตร์สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง พ.ศ๑๘๙๓-๑๙๑๒) และอีก ๒๘๗ ปี ต่อมาสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ.๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) ทรงทราบว่า ชาวฝรั่งเศสเที่ยวค้นคว้าและวาดแผนที่บริเวณแหลมทอง หรือแหลมอินโดจีนเพื่อเก็บข้อมูลประกอบการเดินทางค้าขาย และเผยแพร่ว่าศาสนา พระองค์จึงมีรับสั่งให้นาย ลามาร์

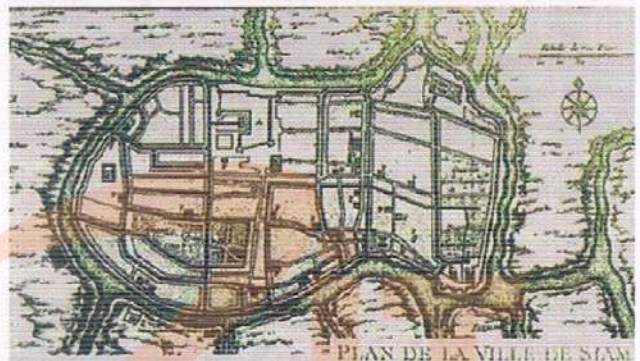
แผนที่เก่าแก่ที่สุดในโลก ทำด้วยดินเหนียว

(Lamare) วิศวกรชาวฝรั่งเศสผู้สร้างป้อมบางกอกวาดแผนที่ร่องน้ำระหว่างอ่าวไทยกับกรุงศรีอยุธยาขึ้นเพื่อผลประโยชน์ในการเดินเรือสินค้า และเก็บไว้ใช้ในยามศึกสงคราม ด้วยเหตุนี้แผนที่ห้องดินสยามในยุคแรกๆ จึงเป็นแผนที่อย่างหยาบๆ ดังเอกสารบันทึกว่า “แผนที่และแผนผังเกาะสงขลา และบริเวณใกล้เคียงซึ่งคลุมถึงสภาพหนึ่งของเขตจังหวัดละคร (นครศรีธรรมราช) และพัทลุง สำรวจใน พ.ศ.๒๒๓๐ ตามพระบรมราชโองการของพระเจ้าแผ่นดินสยาม โดยนายช่างลามาร์ และติจูดต่างๆ ของสงขลา ละคร และพัทลุง ได้ตรวจอย่างถูกต้อง”

นอกจากนั้นยังมีแผนที่ที่ปรากฏในสมัยพระนารายณ์ ซึ่งเขียนโดยชาวต่างชาติ เช่น แผนที่ทางทะเลแสดงที่ตั้งของป้อมและหมู่บ้านตามชายฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยา แผนที่พระนครศรีอยุธยาและแผนที่เมืองละโว้ หลังจากนั้นไม่พบหลักฐานเป็นระยะเวลาถึง ๙๕ ปี และก็มาปรากฏหลักฐานอีกในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

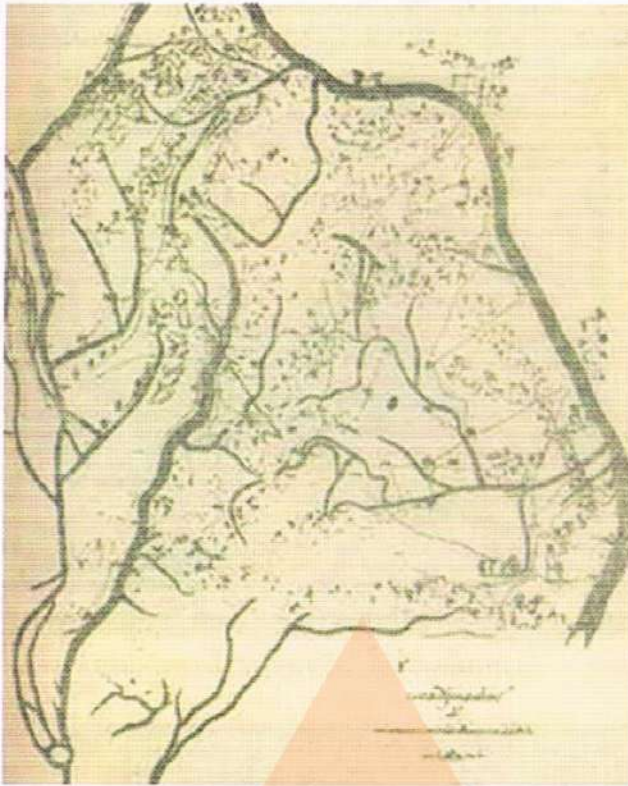
แผนที่ร่องน้ำอ่าวไทยกับกรุงศรีอยุธยา
สมัยพระนารายณ์

แผนที่พระนครศรีอยุธยา สมัยพระนารายณ์

ซึ่งก็เป็นแผนที่ที่วาดโดยชาวยุโรปทั้งสิ้น เพื่อประโยชน์ในการเดินทางด้านการค้าและขยายอิทธิพลด้านการเมืองเป็นหลัก ส่วนใหญ่เป็นแผนที่แบบร่าง แต่ก็เน้นรายละเอียด เช่น ภูเขา แม่น้ำ ชุมชน และตัวเมือง จำนวนเกาะแก่งในทะเลและในแม่น้ำ เอาไว้ด้วย แต่ตำแหน่งที่ตั้งต่างๆ ยังเป็นการคาดคะเนหรือประมาณการไว้เท่านั้น

แผนที่ยุทธศาสตร์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก นับเป็นแผนที่ที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศสยามตามแบบตะวันตกที่ไม่มีสัญลักษณ์รูปธรรมทางศาสนาเลย เป็นแผนที่ของกองทัพสยามยกไปตีเมืองเวียงจันทน์ ในสมัยนั้น ระบุรายละเอียด ลักษณะภูมิประเทศ แม่น้ำ ภูเขา ป้อมค่ายที่ตั้งเมืองและชุมชนไว้อย่างละเอียดมาก

แผนที่ยุทธศาสตร์ สยามไปตีเวียงจันทน์

ในปี พ.ศ.๒๓๒๘ นายอานโตนิโอชาตตาชาวอิตาลี ได้วาดแผนที่ อาณาจักรอาร์กัน - พะโค - สยาม - กัมพูชา - ลาว นับเป็นแผนที่ฉบับแรกที่พิมพ์ขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยระบุชื่อ อาณาจักร พม่า สยาม กัมพูชา และลาว

ปี พ.ศ.๒๓๔๐ นายจิโอวานนี มาเรียคาสลินี ชาวอิตาลี ได้วาดแผนที่คาบสมุทรมินเดีย นอกกลุ่มน้ำคองคา เป็นแผนที่สยามและประเทศเพื่อนบ้าน ส่วนแผนที่รัฐสยามนั้นได้ระบุชายแดนเช่น ทิศเหนือจรดเมืองฝางและตาก ทิศตะวันออกจรดโคราช ทิศตะวันตกจรดเมือง ทวาย มะริด และตะนาวศรี ทิศใต้จรดรัฐเกดะห์

ปี พ.ศ.๒๓๖๑ นายบาร์โทโลมิว บอร์กี ชาวอิตาลี วาดแผนที่อินเดียนอกแม่น้ำคองคา และจักรวรรดิพม่า เน้นความสำคัญทางธรณีวิทยา แม่น้ำ และเทือกเขาให้เห็นเด่นชัด พ.ศ.๒๓๖๕ นาย เอ. ซี. เลมอส ชาวโปรตุเกส วาดแผนที่ชื่อ ดังเกีย - โคชินจีน - สยาม - พม่า แต่แสดงอาณาเขตชายแดนไม่ชัดเจน

มุ่งเน้นความสำคัญด้านธรณีวิทยา แม่น้ำและเทือกเขาเช่นกัน

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมา ชนชั้นนำและขุนนางสยามได้รับรู้และสนใจในวิชาภูมิศาสตร์แผนที่และดาราศาสตร์ของตะวันตกมากยิ่งขึ้น เพราะพวกมิชชันนารีได้นำลูกโลกและวิธีการวาดแผนที่มาขยายอิทธิพลเพื่อการค้าขาย การเมืองและศาสนา ดังนายจอห์น เทย์เลอร์ โจนส์ (John Taylor Jones) หนึ่งในมิชชันนารีคนแรกๆ ที่เดินทางเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ ๓ พร้อมด้วยลูกโลกและแผนที่ เขาเล่าว่ามีพระภิกษุรูปหนึ่งขอดูลูกโลกและแผนที่ เขาก็เอามาให้ดู นายจอห์นทราบภายหลังว่าพระภิกษุนั้นคือเจ้าฟ้ามงกุฎ (ร.๔) นั่นเอง เจ้าฟ้ามงกุฎเริ่มมีความสนใจในวิชาดาราศาสตร์ ภูมิศาสตร์และแผนที่สมัยใหม่ โดยทรงมีลูกโลกเป็นของพระองค์เอง ได้คำนวณตารางการเกิดสุริยคราสและแผนที่ต่างๆ ในห้องของพระองค์ไว้เป็นจำนวนมาก หลังจากขึ้นครองราชย์แล้ว พระองค์ได้แนะนำให้บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ศึกษาเล่าเรียนแบบตะวันตก

เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ รัฐบาลอังกฤษเริ่มกดดันอาณาจักรต่างๆ ในเอเชียให้เปิดเสรีทางการค้า เพื่อหวังพึ่งพาวัตถุดิบและทรัพยากรที่มีอย่างมากมายไปป้อนอุตสาหกรรมของตน ส่วนฝรั่งเศสก็ขยายอิทธิพลและกำลังทำการสำรวจบริเวณลำน้ำโขง โคชินจีน มีวัตถุประสงค์เช่นเดียวกับอังกฤษ

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ในปี พ.ศ.๒๔๒๓ อังกฤษสำรวจและทำแผนที่ร่องน้ำในการเดินเรือสินค้าในอินเดีย พม่าซึ่งตกอยู่ในการครอบครองของตนแล้ว และกำลังสำรวจจังหวัดพื้นที่สร้างทางรถไฟเพื่อให้เชื่อมต่อกับทางทะเล เป็น “โครงข่ายสามเหลี่ยม” จึงจำเป็นต้องพาดผ่านเข้ามาในเขตแดนสยามทางด้านเจดีย์

สามองค์ไปบรรจบกับแผนที่ทางทะเลในอ่าวสยาม อังกฤษจึงทำเรื่องขออนุญาตต่อรัฐบาลสยามในการจัดทำแผนที่ครั้งนี้ โดยอังกฤษต้องการติดตั้ง “หมุดหมาย” ณ จุดสูงสุดสองที่ในดินแดนสยาม คือ จุดแรกที่ยอดเจดีย์พระปฐม จังหวัดนครปฐม ซึ่งห่างจากกรุงเทพฯ เพียง ๕๐ กิโลเมตร และ จุดที่สองคือ ยอดเจดีย์ภูเขาทอง วัดสระเกศ ซึ่งอยู่ในกลางกรุงเทพฯ

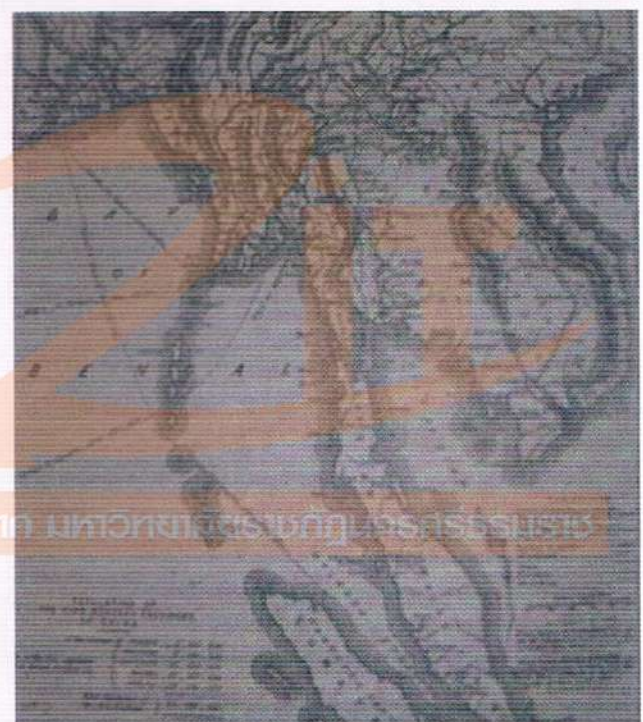
ทางราชสำนักสยามตื่นตระหนกต่อคำขอของอังกฤษในครั้งนั้นมาก มีการเรียกประชุมเสนาบดีและขุนนางผู้ใหญ่อย่างรีบด่วน ที่สุดที่ประชุมสรุปความเห็นว่ “เชื่อว่าการสำรวจของอังกฤษในครั้งนี้เป็นขั้นต้นของการรุกรานจากต่างชาติ” แต่นายอาละบาสเตอร์ (Henry Alabaster) อดีตรองกงสุลอังกฤษ เมื่อลาออกแล้วสมัครเข้ารับราชการกับทางราชสำนักสยาม และเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินของรัชกาลที่ ๕ เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการแผนที่และวิศวกรรมโยธา เสนอความเห็นว่ให้รัฐบาลสยามจัดทำแผนที่เพื่อเชื่อมต่อกับโครงข่ายสามเหลี่ยมของอังกฤษไปเสียเลย พระองค์ (ร.๕) ทรงเห็นชอบด้วย และทรงมอบหมายให้นายอาละบาสเตอร์จ้างชาวต่างชาติมาดำเนินการจัดทำแผนที่ให้กับสยาม

หลังจากนั้น นายอาละบาสเตอร์ ติดต่อ นายเจมส์ แม็คคาร์ธี (James Mc Carthy) ชาวอังกฤษ เข้ามารับราชการในสยาม นายเจมส์ แม็คคาร์ธีได้วางรากฐานวิชาการทำแผนที่ให้กับคนไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นผู้ให้กำเนิดกรมแผนที่ของสยาม และผู้จัดทำแผนที่สยามฉบับแรกที่สมบูรณ์ที่สุด ต่อมาก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางมีราชทินนามว่า “พระวิภาควดาล”

ในปี พ.ศ.๒๔๒๕ รัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมแผนที่ขึ้น เพื่อฝึกหัดคนไทยให้รู้ประโยชน์ของแผนที่ โดยให้นายแม็คคาร์ธี เป็นผู้รับผิดชอบ และสร้างโรงเรียนแผนที่ขึ้นที่ตึกแถว ๒ ชั้น ที่หน้าประตูพินามไชยศรีติดกับพระบรมมหาราชวัง

(นายแม็คคาร์ธี หรือพระยาวิภาควดาล)

(แผนที่สยามฉบับแรกของนายแม็คคาร์ธี)

ระหว่างเดือน มกราคม - กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๒๗ เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ ที่คณะพนักงานแผนที่นำโดยนายแม็คคาร์ธี เดินทางร่วมกับกองทัพสยาม เพื่อไปสำรวจดินแดนรอบหลวงพระบางและเวียงจันทน์ นอกจากนั้นผลงานของนายแม็คคาร์ธี ยังติดตั้งสายโทรเลขจากเมืองตากไปเมืองมะละหม่งของพม่า ใน พ.ศ.๒๔๒๔ รั้งวัดและทำแผนที่ย่านสำเพ็งตรวจสอบ

ลำนโนประชากรเพื่อการเก็บภาษีผูกปี้ชาวจีน พ.ศ.๒๔๒๕
รังวัดและทำแผนที่เขตแดนระหว่างเมืองตากกับเชียงใหม่
พ.ศ.๒๔๒๕ รังวัดและทำแผนที่ระหว่างปัตตานีของสยาม
กับเมืองเปรักของอังกฤษ ปี พ.ศ.๒๔๒๖ เป็นต้น

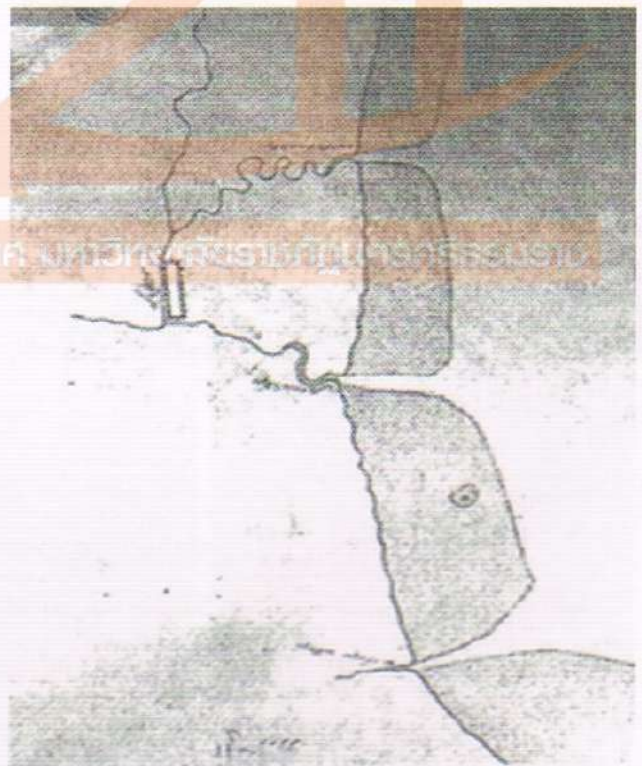
ส่วนสาเหตุสำคัญที่ทำให้สยามจัดทำแผนที่
เป็นของตนเองขึ้นนั้น คือในสมัยรัชกาลที่ ๕ อังกฤษ
บังคับสยามอนุญาตให้ที่มิวสิกและนักสำรวจอังกฤษ
จัดทำแผนที่อาณาจักรล้านนา เพื่ออังกฤษจะสร้างทาง
รถไฟจากเมืองมะละแหม่งในพม่าเข้ามาทางชายแดน
เมืองตาก ตัดผ่านล้านนาขึ้นไปเชียงใหม่ส่งผ่านชายแดนจีน
ประกออบกับอังกฤษเข้ายึดเมืองในรัฐกะเหรี่ยงซึ่งเป็นเมือง
ในครอบครองของล้านนา และขณะนั้นล้านนาก็เป็นของ
สยามอยู่ เช่นเมืองสาต เมืองต่วน เมืองหาง เมืองจาด
และเมืองทา ในขณะที่เดียวกันได้เกิดกบฏฮ่อขึ้นที่แคว้น
สิบสองจุไท และหัวพันทั้งห้าทั้งหกซึ่งเป็นเมืองขึ้น
ของสยามเช่นกัน สยามส่งกองทัพไปปราบด้วยความยาก
ลำบากเพราะระยะทางไกล พื้นที่หุบเขื่อนไม่สามารถปราบ
ได้ถนัด และทั้งจีน ญวน ก็ล้วนอ้างกรรมสิทธิ์ในดินแดน
ดังกล่าว จึงมีข้อพิพาทที่ยังหาข้อสรุปไม่ได้ และในเวลา
ไล่เลี่ยกันเกิดสงครามต่งเกียในญวนเหนือ เมื่อฝรั่งเศส
รบชนะจีน ฝรั่งเศสได้ครอบครองต่งเกีย นั่นคือจะเกิด
กรณีพิพาทเรื่องเขตแดนในแคว้นสิบสองจุไทและหัวพัน
ทั้งห้าทั้งหกของสยามกับฝรั่งเศสขึ้นในอนาคตอีกอย่าง
แน่นอน

และสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งคือ รัชกาลที่ ๕
ทรงมีพระราชประสงค์จะได้ทราบถิ่นฐานบ้านเมืองตลอด
พระราชอาณาเขตของพระองค์ เพื่อความสะดวกใน
การบริหารจัดการในด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง
ตลอดถึงความมั่นคงตามรูปแบบตะวันตก ดังนั้นใน
พ.ศ.๒๔๒๘ จึงโปรดฯ ให้เจ้าหมื่นไวยวรนาถ (เจิม
แสงชูโต) ยกทัพไปปราบโจรจีนฮ่อ และให้มีคณะ
การทำแผนที่ร่วมไปกับกองทัพด้วย ซึ่งมีนายแม็คคาร์ธี
เป็นหัวหน้า เมื่อกลับกรุงเทพฯ พระวิภาคภูวดล หรือ

นายแม็คคาร์ธี ได้ร่วมมือกับกรมแผนที่ ที่กำกับแผนที่
ของอังกฤษและฝรั่งเศสอยู่ก่อนแล้ว ร่วมกันจัดทำแผนที่
ประเทศสยามขึ้น หลังจากนั้นพระวิภาคภูวดลได้นำไป
พิมพ์ที่ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ใน พ.ศ.๒๔๓๐
และได้ส่งกลับมาสยามใน พ.ศ.๒๔๓๑ นับเป็นแผนที่
สยามฉบับแรกที่ถูกตีพิมพ์ในกรุงลอนดอน และถูกต้อง
ตามหลักวิชาการแผนที่มากที่สุด

เป็นที่น่าสังเกตว่าวิชาภูมิศาสตร์และการจัดทำ
แผนที่ของสยามสมัยแรกๆ นั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อความ
มั่นคงและการป้องกันพระราชอาณาเขต แต่ในช่วงระยะ
ต่อมาได้เน้นด้านการพัฒนาประเทศ เช่นการคมนาคม
ในแม่น้ำ ลำคลอง ชายฝั่งทะเล สร้างถนน ทางรถไฟ
โทรเลข ทำลำนโนประชากร และสำรวจแหล่งทรัพยากร
 เป็นต้น

ส่วนแผนที่ที่เกี่ยวข้องกับเมืองนครศรีธรรมราช
ในอดีตนั้น มีหลักฐานปรากฏในแผนที่โลก ลักษณะ
เป็นที่ตั้งเมือง ลิกอร์ (นครศรีธรรมราช) ดังรูป

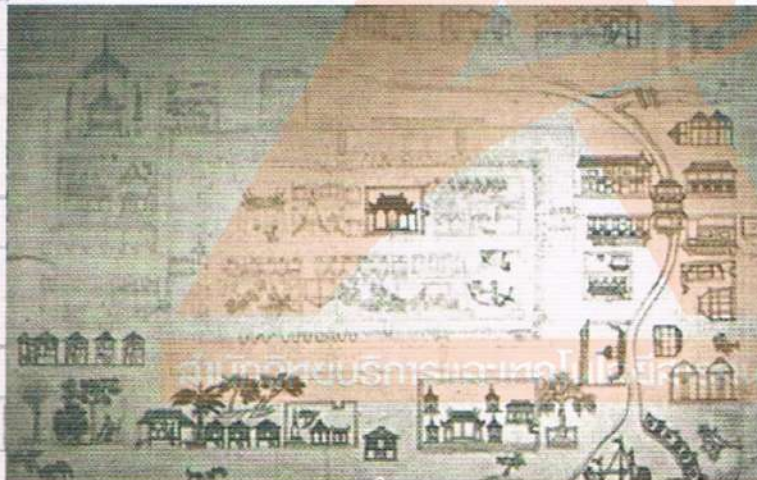

(แผนที่ที่ตั้งเมืองลิกอร์ในแผนที่โลก สีเหลี่ยมผืนผ้าเล็ก ๆ
คล้ายตัวหนอนคือกำแพงเมืองลิกอร์ และขวามือ
คืออ่าวนครศรีฯ)

ต่อมาสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ทรงมอบหมายให้วิศวกรชาวฝรั่งเศสมาซ่อมสร้าง กำแพงเมือง นครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ.๒๒๓๐ และวิศวกรผู้นี้ได้ถือโอกาสเขียนแผนที่และภาพเมือง นครศรีธรรมราชไว้ด้วย ดังภาพที่ ๑ - ๔

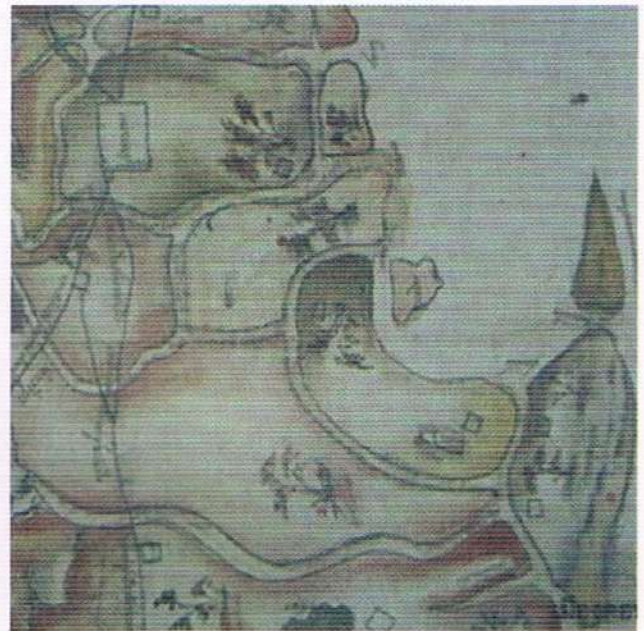

ภาพที่ ๑

ภาพที่ ๒

ได้แสดงให้เห็นว่าแนวกำแพงตั้งอยู่บนสันทราย ระบุตลาดวัดท่าโพธิ์ วัดพระบรมธาตุ วัดเจ้าพระยานครฯ วิถีชีวิตของชาวบ้าน ฟุ้งนา สัตว์เลี้ยง บริเวณโรงช้าง คอกม้า งานศพ ป้อมปืนปากอ่าวท่าพญา เรือรบ และลักษณะอาคารบ้านเรือนผู้คนชาวเมืองนคร ในอดีตไว้อย่างชัดเจน (ภาพ ๑ - ๒)

ภาพที่ ๓

ภาพที่ ๔

ภาพที่ ๓ - ๔ เป็นแผนที่ที่ตั้งของเมืองถิกร (นครฯ) แสดงให้เห็น อ่าวนคร แหลมตะลุมพุก อำเภopakพนัง แม่น้ำปากพนัง คลองหัวไทร และคลองชะอวดโดยแยกที่บ้านปากแพรก คลองท่าเรือ คลองท่าพญา และคลองท่าชัก

หลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่สืบเนื่องเกี่ยวกับแผนที่เมืองนครฯ คือ “สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงธนบุรี

พ.ศ.๒๓๑๙” ซึ่งถือเป็นแผนที่ตำนานตามความเห็น
ของนักภูมิศาสตร์และแผนที่ชาวตะวันตก ดังได้กล่าว
มาแล้ว

สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงธนบุรีนี้ สมเด็จพระ
สังฆราชสี จากเมืองนครเป็นผู้กำกับการเขียน
โดยอาจารย์น้อม อุปรมัย และอาจารย์บัณฑิต สุทธิมิลิก
ผู้ศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้สรุปว่า สมเด็จพระ
สังฆราชสีนี้เป็นชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช ไปพำนัก
อยู่วัดพนัญเชิงในพระนครศรีอยุธยา หลังกรุงแตก
ได้อพยพมาอยู่นครศรีธรรมราชบ้านเกิดตน ต่อมาสร้าง
วัดป่าตอ ในเขตตำบลเสาธง อำเภอรัตนพิบูลย์
จังหวัดนครศรีธรรมราช มีชาติภูมิสถานที่บ้านป่าตอ
วัยเยาว์รับการศึกษาที่วัดพระพรหม บรรพชาเป็นสามเณร
เล่าเรียนในสำนักวัดประดู่ในตัวเมืองนครฯ แล้วไปศึกษา
ต่อในสำนักวัดหน้าพระลาน หลังจากนั้นเดินทางจำพรรษา
ที่วัดพนัญเชิงในกรุงศรีอยุธยา จนได้รับการเคารพนับถือ
เป็นพระผู้ใหญ่อีกรูปหนึ่งในสมัยนั้น กระทั่งกรุงแตก
ก็อพยพมาพำนักที่วัดหน้าพระลาน และออกไปสร้าง
วัดป่าตอที่บ้านเกิด เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินปราบก๊ก
นครฯ และพระองค์ต้องการฟื้นฟูพระศาสนาจึงได้

อาราธนานิมนต์ สมเด็จพระสังฆราชสีกลับพระนคร
พร้อมกับตำราพระไตรปิฎกที่วัดหอไตร จากเมืองนคร
ไปด้วย ต่อมาสมเด็จพระเจ้าตากสินได้ทรงสถาปนา
สมเด็จพระสังฆราชสี ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชเมื่อ
พ.ศ.๒๓๑๒ พำนักที่วัดระฆังโฆสิตาราม ดังนั้น
“สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงธนบุรี พ.ศ.๒๓๑๙” นี้ ส่วนมี
ความเกี่ยวเนื่องกับสมเด็จพระสังฆราชสีและเมืองนครฯ
อย่างแน่นอน

วิชาภูมิศาสตร์และแผนที่เกี่ยวข้องกับคนสยาม
มากกว่าศตวรรษแล้ว โดยรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงจัดตั้ง
กรมแผนที่และโรงเรียนแผนที่ขึ้น เพื่อให้คนไทย
และเขาวชนได้เรียนรู้เข้าใจและเห็นความสำคัญ ของวิชา
แขนงนี้ จนในที่สุดกระทรวงศึกษาธิการได้บรรจุไว้ใน
หลักสูตรวิชา ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ของการศึกษา
ไทยในสมัยต่อมา จะเห็นว่าสมัยแรกๆ นั้นที่วิชาแขนงนี้
เข้ามาในสยาม ผู้คนตลอดถึงเจ้านายขุนนางไม่เห็นด้วย
และมีอคติต่อต้านในการสำรวจจัดทำแผนที่ของรัฐ
เนื่องด้วยเหตุผลหลายประการ อาทิ เช่น เกรงว่ารัฐ
กำลังต้องการเอาที่ดินของเอกชนไปพัฒนาประเทศ
สร้างหน่วยงานราชการ สร้างถนน สร้างทางรถไฟ

ภาพที่ ๑

ภาพที่ ๒

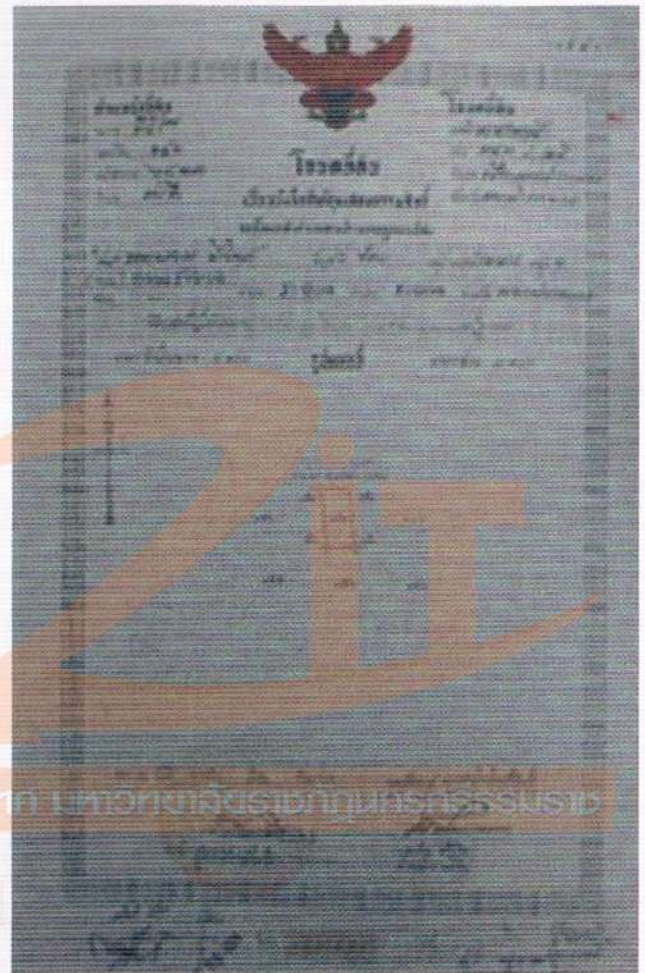

ภาพที่ ๓

(ภาพที่ ๑-๒ สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงธนบุรี ภาพที่ ๓ แสดงชายฝั่งทะเลอ่าวไทย)

หากย้อนไปศึกษาประวัติที่มาของแผนที่เมื่อ ๕.๐๐๐ กว่าปีมาแล้ว ก็พบว่าแผนที่ที่เก่าแก่ที่สุดในโลกคือ แผนที่ที่ทำด้วยดินเหนียวเป็นแผนที่กรรมสิทธิ์ในที่ดินแปลงหนึ่งดังได้กล่าวแล้ว และหากเราย้อนกลับมาดูรัฐไทยในปัจจุบัน เอกสารที่รัฐมอบให้แก่ราษฎรในการถือสิทธิครอบครองในที่ดิน คือเอกสารหลักฐานที่เรียกว่า “โฉนด” ซึ่งหมายถึง “หนังสือสำคัญของทางราชการ แสดงกรรมสิทธิ์ที่ดิน” ดังนั้นกล่าวได้ว่าโฉนดที่ดิน ก็คือแผนที่ในที่ดินแปลงหนึ่งๆ นั้นเอง เพราะกว่าจะออกเป็นเอกสารดังกล่าวได้ต้องมีการสำรวจวัดและมีหลักหมุด หรือหลักเขต ที่เราเรียกว่าหลักโฉนด นอกจากนั้นในเอกสารยังมี สัญลักษณ์เครื่องหมาย มาตรการ ส่วน ทิศ และเขตแดนอย่างแน่นอน ทั้งนี้เพื่อมิให้เกิดกรณีพิพาทในกรรมสิทธิ์ที่ดินขึ้นระหว่างราษฎรกับราษฎร หรือราษฎรกับรัฐ เช่นเดียวกับแผนที่ของแต่ละประเทศ แต่แผนที่ของแต่ละประเทศนั้นมักมีปัญหาข้อขัดแย้งกรณีเรื่องเขตแดน ในบางประเทศมาทุกยุคทุกสมัย เพราะอีกประเทศหนึ่งไม่ยอมรับแผนที่ของอีกประเทศหนึ่ง อย่างเช่น กรณีเขาพระวิหารระหว่างไทยกับกัมพูชา (ซึ่งแผนที่กัมพูชาเขียนขึ้นในสมัยฝรั่งเศสยึดครอง) เป็นต้น

เป็นตัวอย่างฉบับแรก เป็นของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ ๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) ที่ตำบลบ้านไผ่ อำเภอพระราชวัง จังหวัดกรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) เนื้อที่ ๘๙-๑-๕๒ ไร่ ดังนั้นเอกสารกรรมสิทธิ์ที่ดินฉบับแรกของสยาม เกิดขึ้น หลังจากกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ทำด้วยดินเหนียวที่เมืองกาเซอร์น์ โบราณถึง ๕,๐๐๐-๖,๐๐๐ ปี

แผนที่เปรียบเสมือนเหรียญสองด้าน คือ
ด้านหนึ่งเป็นประวัติศาสตร์ ข้อเท็จจริงทางภูมิศาสตร์
ที่ถูกสำรวจแล้วร่างขึ้น เป็นรูปร่างตามหลักธรณีวิทยา
อีกด้านหนึ่งแสดงรายละเอียดทางการเมืองของเส้น
เขตแดน ซึ่งบางครั้งวาดขึ้นมาก็มีเจตนาตามแนวคิด
ของโลกสมัยใหม่แต่เป็นอคติทางจริยธรรม ของผู้ทำ

แผนที่ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นชาวยุโรป มักจะวาดแบบมิให้
ชาติตนเสียผลประโยชน์

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าแผนที่กำเนิดขึ้นมาเพื่อ
เป็นเครื่องมือและนโยบายรัฐ ที่คล้อยตามความคิด
และค่านิยมของผู้นำทางการเมืองมากกว่าความตั้งใจ

ของนักวิชาการ เพราะแผนที่เป็นสิ่งที่ผู้นำมักวาดอย่าง
สร้างศักดิ์ สร้างอำนาจอิทธิพลและ สร้างภาพ
เหนือประเทศที่ด้อยกว่าตนเองเสมอ ดังประวัติศาสตร์
ชาติไทยได้ประสบมาแล้วในอดีตนั่นเอง.

เอกสารอ้างอิง

๑. ไกรฤกษ์ นานา. ไชยปริศนาประเด็นอำพราง ในประวัติศาสตร์ไทย, มติชน ๒๕๕๘
๒. ธงชัย วินิจจะกุล. กำเนิดสยามจากแผนที่, คบไฟ ๒๕๕๖
๓. เสาวลักษณ์ กิจานนท์. ห้าปีในสยาม, กรมศิลปากร ๒๕๕๙

6

สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

